

X SİNİFDƏ KİMYANIN TƏDRİSİ ZAMANI MODELLEŞDİRMƏNİN TƏTBİQİ

¹N.Ə.Abişov, ²Ü.Ş.Baxşiyeva

¹*İ.Hacıyev adına "Tərəqqi" texniki-humanitar liseyin direktoru*
²*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*

Hal-hazırda orta məktəblərdə X sinifdə kimyanın tədrisində istifadə olunan dərslik beş bölmədən və 209 səhifədən ibarətdir. Bu dərsliyin tədrisinə həftədə 2 saat ayrılmışdır. Belə ki, X sinifdə oksid, əsas, turşu və duzların quruluşu, doymuş və doymamış alifatik karbohidrogenlər, tsiklik karbohidrogenlər, karbohidrogenlərin təbii mənbələri verilmişdir. Üzvi kimyanın tədrisi II fəsildən başlayır.

Mövzularının tədrisində aşağıdakı modellərdən istifadə etmək olar:

II Bölmə. Doymuş alifatik karbohidrogenlər

- Metan etan, butan, izobutan molekullarının mil-kürəcik modeli
- n-butan və izobutan molekullarının mil-kürəcik modeli
- Kimyəvi reaksiyalara aid interaktiv oyun modelləri
- Metan, etan və butan molekullarının mil-kürəcik və kürəcik modelləri
- Metanın xlorlaşması reaksiyasının modelləşdirilməsi

I

II Bölmə. Doymamış alifatik karbohidrogenlər

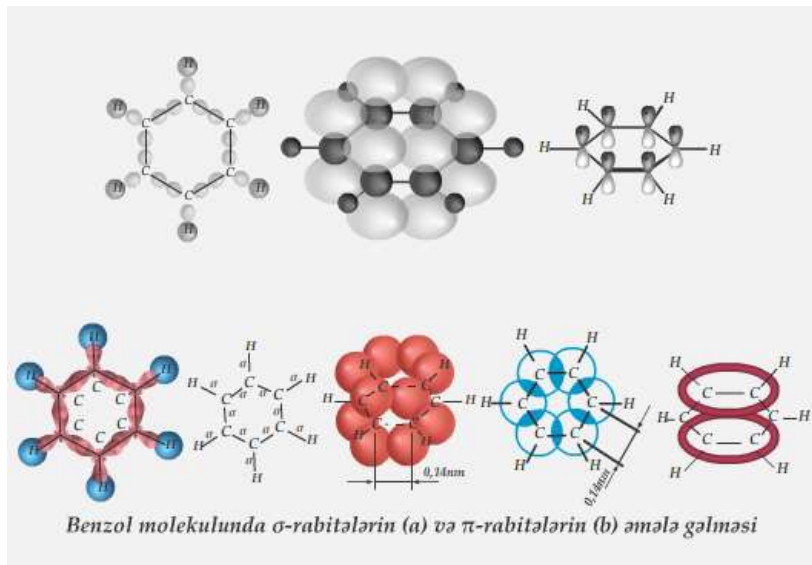
- Etil spirtindən və etandan etilenin alınması reaksiyasının modelləşdirilməsi
- Etilen molekulunun mil-kürəcik modeli
- Asetilen molekulunun mil-kürəcik və kürəcik modeli
- Asetilenin hidrogenləşməsi və polimerləşməsi reaksiyasının modelləşdirilməsi

IV Bölmə. Tsiklik karbohidrogenlər

- Tsiklopropan, tsiklobutan, tsiklopentan, tsikloheksan molekullarının mil-kürəcik və kürəcik modelləri
- Benzol və toluol molekullarının mil-kürəcik və kürəcik modelləri
- Aromatik birləşmələrdə rezonans effektini, əvəzetmə reaksiyalarını, quruluş izomerlərini izah edən modellər.

Orta ümum təhsil məktəblərində kimyanın tədrisi zamanı modelləşdirmənin

tətbiqlə bağlı Bakı şəhəri 319 nömrəli orta məktəbin Xa və X b siniflərində pedaqoji eksperiment aparılmışdır. Pedaqoji eksperiment dövründə kontrol və eksperimental siniflərdə “Aromatik karbohidrogenlər” tədris olunmuşdur. Pedaqoji eksperiment zamanı eksperimental siniflərdə benzol və toluol molekullarının mil-kürəcik və kürəcik modelləri, aromatik birləşmələrdə rezonans effektini, əvəzetmə reaksiyaları, quruluş izomerlərini izah edən modellərdən istifadə olunmuşdur. Eksperimental sinifdə kompyuter modelləşdirilməsindən istifadə olunmuşdur (Şəkil 1). Bu zaman şagirdlərə benzol molekulunun quruluşu, fiziki və kimyəvi xassələri proyektor vasitəsilə nümayiş olunmuşdur.

Şəkil: 1 Benzol molekulunda rabitələrin əmələ gəlməsi

Şagirdlərə interaktiv rejimdə işləyən oyunlar təklif olunmuşdur. Şəkil 2-də gördüyünüz oyun aromatik karbohidrogenlərin adlandırılmasına aiddir. İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının tədris prosesinə tətbiqi sürətlə inkişaf edir. Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində kağız üzərində keçirilən test imtahanlarının əvəzinə kompyuterdə xüsusi proqramlarla tərtib olunmuş oyun və digər formalı tapşırıqlardan istifadə daha effektivdir. Kompyuterlə aparılan imtahanlarda istifadə olunan yeni formalı tapşırıqlar dizaynı, quruluşu və interfeysi ilə fərqlənir.

Oyun 5
Təlimat: Aşağıda verilmiş aromatik birləşmələri beynəlxalq üsulla adlandırın.

00:21

1 2 3 4 5 6

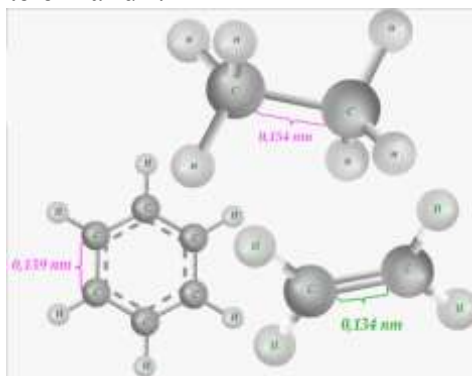
metil etil propil izopropil

di tri tetra

benzol

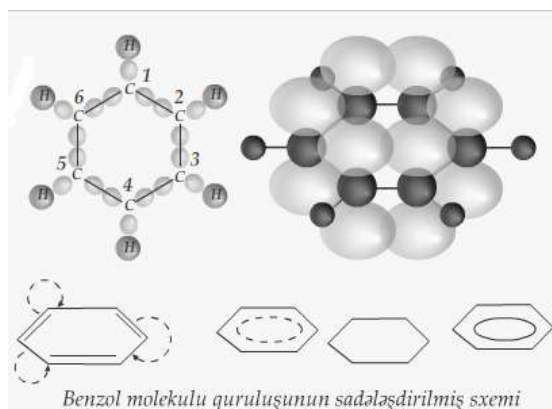
Şəkil 2. İnteraktiv oyun

Aromatik karbohidrogenlərin tədrisi zamanı müəllimlər tərəfindən rast gəlinən problemlərdən biri də benzol nüvəsindəki karbon-karbon rabitəsinin uzunluğu və molekuldakı rabitə bucağı ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi, benzolda bütün karbon-karbon rabitələrinin uzunluğu bərabər olub, birqat və ikiqat karbon-karbon rabitələrinin uzunluqları arasında aralıq qiymətə uyğundur. Müxtəlif üzvi birləşmələrdə ikiqat karbon-karbon rabitəsinin uzunluğu 0,134 nm, birqat isə 0,154 nm-dir. Orta məktəb dərslərində Kekulenin təklif etdiyi və molekulunda üç ədəd ikiqat rabitəsi olan benzol molekulu verilmişdir. Burdan belə alınır ki, benzol molekulunda üç birqat və üç ikiqat rabitə olmalıdır ki, ona uyğun olaraq da üç qısa və üç uzun rabitə olmalıdır.

Elmə məlumdur ki, rentgen quruluş analizinə əsasən benzolda bütün karbon-karbon rabitələrinin uzunluğu eynidir və 0,139 nm-dir. Digər tərəfdən benzol molekulunda ayrılıqda üç ikiqat rabitə ola bilməz, əks halda onda qonşu karbon atomlarına birləşmiş dihalogenli törəmələrin izomeri olmalı idi. Bunlardan I dihalogenli törəmədə halogen atomları ikiqat rabitəylə birləşmiş, II dihalogenli

törəmədə isə halogen atomları birqat rəbitəylə birləşmiş olmalı idi. Deməli, benzol molekulunda ikiqat rəbitə yoxdur, bütün karbon atomları eyni hüquqludur. Məhz bu problemi kompyuter modelləşdirməsindən istifadə edərək, əyani şəkildə uşaqlara nümayiş etdirməklə aradan qaldırmaq olar.

Şəkil 3. C-C rəbitələrinin uzunluğu

Kompyuter tapşırıqlarının yeni formaları bunlardır:

- 1.«Hot spot» texnologiyasına əsaslanan tapşırıq (kursorun vəziyyətini seçmək);
- 2.«Drag and drop» texnologiyasına əsaslanan tapşırıq (ekranda qrafiki obyektin yerləşməsi).

Qiymətləndirmə prosesində çox vaxt çoxlu seçim olan tapşırıqdan, düzgün ardıcılığın qurulması ilə tapşırıqdan, uyğunluğun qurulması ilə tapşırıqdan istifadə edirlər. Qeyd edək ki, attestasiya təcrübəsində bu formaların çoxlu modifikasiyaları mövcuddur. Tapşırıqların açıq forması sadələşmələrdən ən çox onlarla fərqlənir ki, tapşırıqda cavab prosesində imtahan verənlər cavabları özləri yazırlar və ya qururlar, hazır siyahıdan seçmirlər. Bağlı formanın kompyuterləşdirilmiş innovasiyası-«hot spot» texnologiyasının tətbiqi əsasında tapşırıqlar didaktik imkanları genişləndirməyə imkan verir, təsadüfi tapılmanın təsirini azaldır və daha çox effektiv pedaqoji qiymətləndirməni pedaqoqların öhdəsinə buraxır. Məsələn, tapşırıqda imtahan verənlər «siçanın düyməsinə basmaqla» və bir-neçə mətn parçasından tələb olunan cümləni və ya mürəkkəb qrafik şəkildən hər-hansı bir hissəni seçirlər. Belə ki, cavab seçiminin mümkün olan variantlarının sayı bu halda dörd və ya beşdən daha çox ola bilər və bundan əlavə bu rəqəm tapşırıqdan tapşırığa dəyişə bilər, onda təsadüfi tapılma imkanı əhəmiyyətli dərəcədə azalır. «Hot spot» texnologiyalarının tətbiqi ilə tapşırıq əsasında imtahan verənlərə ekranda şəklin və ya qrafiki obyektin bir hissəsini seçmək tapşırığı verilir.

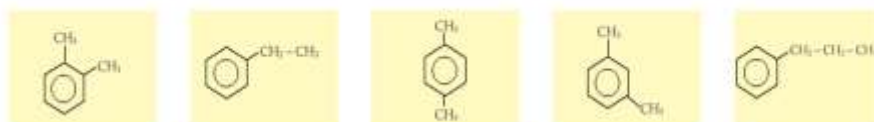
Eksperimental sinifdə kimyanın tədrisi zamanı belə tip interaktiv oyunlardan istifadə olunmuşdur. Bu interaktiv oyun da LMS sistemlə işləyir. Şagirdə verilən tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra statistik bazaya qeyd olunur. Müəllim bu bazaya öz istifadəçi adı və şifrəsi vasitəsilə daxil olaraq, şagirdin bu tapşırığa nə qədər vaxt sərf etdiyini, düzgün və ya səhv etdiyini müəyyən edə bilir (Şəkil 5).

Oyun 3

Təlimat: Arenləri adlarına uyğun olaraq yerləşdirin.

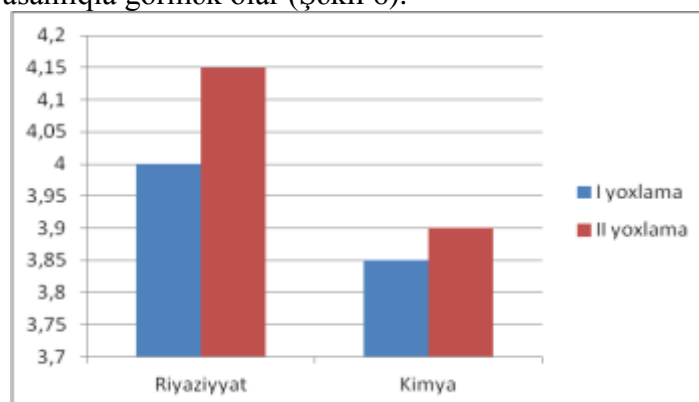
00:06

Etilbenzol	n-propilbenzol	o-ksilol	m-ksilol	p-ksilol

Şəkil 5. Arenlərin adlandırılması

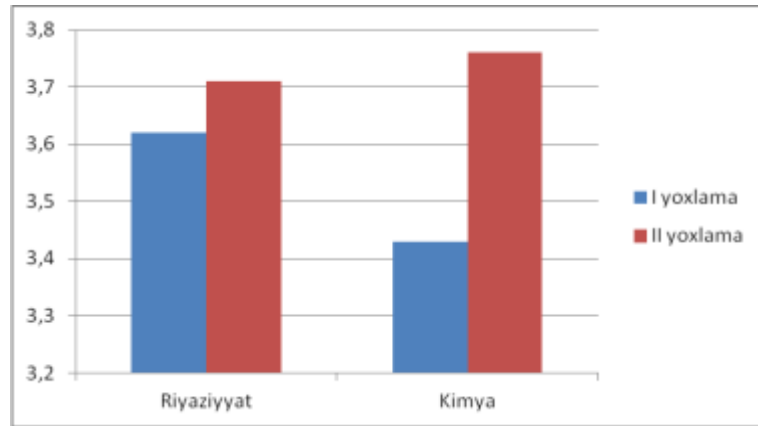
Kontrol sinifdə bu dövr ərzində şagirdlərin riyaziyyat fənni üzrə nəticələri 3,75%, kimya fənni üzrə cəmi 1,3% artmışdır. Nəticələrin dəyişməsinə diaqramdan da asanlıqla görmək olar (Şəkil 6).

Şəkil 6 : Kontrol sinifdə şagirdlərin riyaziyyat və kimyadan nəticələrinin dinamikası

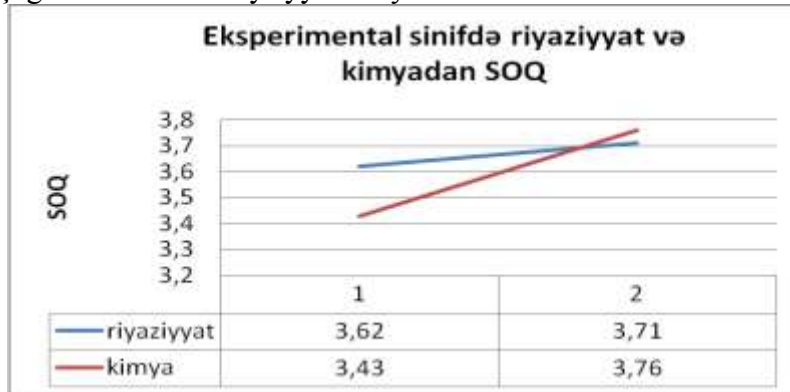
Eksperimental sinifdə bu dövr ərzində şagirdlərin riyaziyyat fənni üzrə nəticələri 2,49%, kimya fənni üzrə isə 9,6% artmışdır. Bu onu göstərir ki, eksperimental sinifdə təhsil alan şagirdlərin hər iki fənn üzrə nəticələri pedaqoji eksperiment dövründə artmışdır. Bu sinifdə oxuyan şagirdlərin kimya fənni üzrə

orta qiymətləri (SOQ) pedaqoji eksperimentin əvvəlində riyaziyyat fənninə nisbətən kiçik, amma eksperimentin sonunda ondan böyük olmuşdur. Nəticələrin dəyişməsinə diaqramdan da asanlıqla görmək olar (Şəkil 7).

Şəkil 7 . Eksperimental sinifdə şagirdlərin riyaziyyat və kimyadan nəticələrinin dinamikası

Eksperimental sinifdəki şagirdlərin kimya fənni üzrə SOQ-un qiymətinin artma sürəti riyaziyyata fənninə nisbətən çox olmuşdur. Bu işə irəli sürdüyümüz pedaqoji fərziyyənin doğru olduğunu göstərir. Aşağıdakı qrafikdə bunun şahidi oluruq (Şəkil 8). Apardığımız pedaqoji eksperiment vasitəsilə sübut olundu ki, kimyanın təlimində maddi və kompyuter modelləşdirilməsindən birgə istifadə olunarsa, şagirdlərin təlim keyfiyyətləri yüksələr.

Şəkil 8 : Eksperimental və kontrol qruplarında şagirdlərin riyaziyyat və kimya fənlərindən nəticələrinin dinamikası

Hamımıza aydındır ki, ənənəvi tədris zamanı müəllimin izah etdiyini şagirdlərin hamısı eyni səviyyədə qavraya bilmirlər. Modellərdən təlim zamanı

istifadə şagird özünün materialı mənimsəməsi üçün tədris prosesinin ahəng və ritmini özü seçir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abbasov M.M. Ümumtəhsil məktəblərində kimyanın tədrisinin problemləri və müasirləşdirmənin zəruriliyi: Ped.elm.dok. ... avtoreferat. Bakı, 2005, 44 s.
2. Abbasov M.M. Kimyadan abituriyentlər üçün vəsait. I hissə. TQDK, 2013, 418 səh.
3. Abışov N.Ə. Tədris zamanı informasiya texnologiyalarından istifadənin effektivliyinin təcrübi olaraq yoxlanılması // Kimya məktəbdə, 2007, №2(18), s.123-129
4. N.Ə. Abışov. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə yeni tədris infrastrukturunun yaradılması və tətbiqi (kimyanın tədrisində tətbiqi. dok.dis. işi. 2013, 292 s.

Н.А.Абышов, У.Ш.Бахшыева

Применение моделирования в процессе преподавание химии в X классе

РЕЗЮМЕ

В настоящее время учебник, используемый в преподавании химии в X классах средних школ, состоит из 5 разделов и 209 страниц. На обучение посредством данного учебника выделено 2 часа в неделю. Так как, в X классе представлены такие темы, как насыщенные и ненасыщенные алифатические углеводороды, циклические углеводороды. Было бы более эффективным, если бы были предоставлены различные модельные образцы по главам, представленным в учебнике. Урок не воспринимается всеми учениками одинаково. Именно применение моделей в процессе обучения позволяет еще лучше освоить заданную тему, мотивирует учеников.

N.A.Abishov, U.Sh.Bakhshiyeva

Application of modeling in the process of teaching chemistry in X grade

SUMMARY

Currently, the textbook that is used in teaching of chemistry in X grade of secondary school consists of 21 chapters and 209 pages. It is given 2 hour per day for training with the help of this book. There are such topics as carbon subgroup, saturated and unsaturated hydrocarbons, aromatics in X grade.

It would be more effective if different model samples were presented according to the chapters of this book. The lesson is not understood by all students equally. It is the use of models that allows even better to master a given topic and motivates students in the learning process.

Açar sözlər: kimyanın tədrisi, karbohidrogen, şagird, kompyuter, modelləşmə, internet, atom, molekul

Ключевые слова: преподавание химии, углеводород, ученик, компьютер, моделирование, интернет, атомы, молекулы

Key words: teaching chemistry, hydrocarbons, student, computer, modelling, internet, atoms, molecules.